ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

TYPES OF WASTE IN THE PRODUCTION TECHNOLOGY OF SUPPORT AND LADER LEATHER FOR SHOES.

POYABZAL USTKI VA ASTARLIK CHARMLARINING ISHLAB CHIQARISH TEXNOLOGIYASIDA CHIQADIGAN CHIQINDI TURLARI.

ПОИСК В ЭТОЙ СЛУЖБЕ НЕВОЗМОЖЕН, ПОСКОЛЬКУ НЕ УСТАНОВЛЕНО ПОДКЛЮЧЕНИЕ К ИНТЕРНЕТУ. УСТАНОВИТЕ ПОДКЛЮЧЕНИЕ И ПОВТОРИТЕ ПОПЫТКУ.

Xomidjonov Abrorjon Olimjon o‘g‘li,dotsent
Namangan davlat texnika universiteti
Jumayeva Muharramoy Abdusamat qizi,doktorant
Namangan davlat texnika universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada poyabzal ustki va astarlik charmlarini ishlab chiqarish jarayonida hosil bo‘ladigan chiqindilarning turlari, ularning kelib chiqish sabablari va tasnifi yoritiladi. Charmni tayyorlash, qayta ishlash, kesish va pardozlash bosqichlarida paydo bo‘ladigan texnologik, mexanik hamda kimyoviy chiqindilar tahlil qilinadi. Shuningdek, chiqindilarni qayta ishlash va utilizatsiya qilishning zamonaviy usullari hamda ekologik xavfsizlikni ta’minlash bo‘yicha takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar:poyabzal charmchilik, ustki charm, astarlik charm, ishlab chiqarish chiqindilari, texnologik jarayon, qayta ishlash.

Аннотация:В данной статье рассматриваются виды отходов, образующихся в процессе производства верхних и подкладочных кож для обуви. Описаны причины их возникновения, классификация, а также отходы, появляющиеся на этапах подготовки, обработки, раскроя и отделки кожи. Анализируются современные методы переработки и утилизации кожевенных отходов, а также предлагаются меры по обеспечению экологической безопасности производства.

Ключевые слова:кожевенное производство, обувная кожа, подкладочная кожа, производственные отходы, технологический процесс, переработка отходов.

Annotation: This article examines the types of waste generated during the production of upper and lining leathers used in footwear manufacturing. It discusses the causes and classification of waste produced at various stages such as preparation, processing, cutting, and finishing of leather. The paper also analyzes modern methods of recycling and disposal of leather waste, and provides recommendations for ensuring environmental safety in leather production.

Keywords:footwear leather, upper leather, lining leather, production waste, manufacturing process, recycling.

Charm sanoati yengil sanoatning eng muhim tarmoqlaridan biri bo‘lib, poyabzal uchun mo‘ljallangan ustki va astarlik charm mahsulotlarini tayyorlash jarayonida ko‘plab texnologik bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu bosqichlar — xom terini dastlabki ishlov berishdan tortib, uni pardozlash va yakuniy mahsulotga aylantirishgacha bo‘lgan murakkab jarayonlar majmuasidir. Biroq, har bir bosqichda turli ko‘rinishdagi chiqindilar hosil bo‘ladi. Bu chiqindilar tarkibi va xususiyatlariga ko‘ra mexanik, kimyoviy, biologik, suyuq va gazsimon turga ajratiladi. Poyabzal charm ishlab chiqarish, ayniqsa, kesish, qirqish, no‘noq qismlarni saralash, ho‘l ishlov va bo‘yash

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

jarayonlarida katta miqdorda chiqindilarni keltirib chiqaradi. Masalan, terining keraksiz qismlari, pardozlash qoldiqlari, tozalash loychalari, xrom saqlovchi ishlov suvlarining chiqindilari sanoat ishlab chiqarishida ekologik xavf tug‘diruvchi asosiy omillar hisoblanadi. Bu esa atrof-muhitga ta’sir, ishlab chiqarish samaradorligi va iqtisodiy ko‘rsatkichlarga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy charm sanoati nafaqat sifatli poyabzal charm mahsulotlarini ishlab chiqarishni, balki ishlab chiqarish chiqindilarini kamaytirish, ularni qayta ishlash yoki qayta foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishni ham talab qiladi. Bugungi kunda charm chiqindilarini qayta ishlash orqali kollagen kukunlari, elim, texnik jelatin, qurilish qo‘shimchalari va boshqa ikkilamchi mahsulotlar olish imkoniyatlari mavjud. Shu sababli, chiqindi turlarini chuqur o‘rganish, ularning kelib chiqish sabablari va tasnifini ishlab chiqish ekologik barqaror va iqtisodiy jihatdan tejamkor ishlab chiqarish jarayonini yaratishda muhim hisoblanadi.

Poyabzal uchun mo‘ljallangan ustki va astarlik charmlarining ishlab chiqarish texnologiyasi murakkab ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, xom terining fizik-kimyoviy tuzilishi, ishlov berish usullarining o‘ziga xos xususiyatlari va qo‘llaniladigan reagentlarning tabiatiga ko‘ra turli ko‘rinishdagi chiqindilar yuzaga keladi. Chiqindi turlari asosan texnologik, kimyoviy, mexanik va ekologik ko‘rsatkichlar asosida baholanadi. Mazkur jarayonlarda hosil bo‘ladigan chiqindilarni o‘rganish charm sanoatining barqarorligi, resurslardan samarali foydalanish va ekologik xavfsizligini ta’minlash uchun muhim nazariy asos hisoblanadi.

Charm ishlab chiqarish jarayonlarining nazariy asoslari. Charm tayyorlash jarayoni quyidagi asosiy bosqichlardan iborat:

1. **Dastlabki ishlov (preparatlash) bosqichi** – xom terini ivitish, kir va yog‘larni ketkazish, sochni yumshatish va ohaklash jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu bosqichlar murakkab kimyoviy muhitda o‘tadi va ko‘p miqdorda suyuq hamda qattiq chiqindilarni keltirib chiqaradi.
2. **Pishitish (tanning) jarayoni** – charmni xrom, o‘simlik tanidlari yoki sintetik tanidlar yordamida pishitish natijasida kollagen to‘qimalar barqarorlashadi. Aynan xromli ishlovdan keyingi chiqindilar ekologik jihatdan eng xavfli hisoblanadi.
3. **Nam ishlov va quritish bosqichi** – neytrallash, bo‘yash, yog‘lash va ishlov suvlarining ko‘p qayta qo‘llanilishi bu jarayonlarda suyuq chiqindi miqdorining ortishiga sabab bo‘ladi.
4. **Quruq ishlov (texnik tayyorlash) bosqichi** – kesish, qirqish, frizonlash, sirtni pardozlash kabi mexanik jarayonlar qattiq chiqindilarni hosil qiladi.
5. **Pardozlash jarayoni** – bo‘yoq, lak, sirt qoplamalari qo‘llanilgandan so‘ng uchuvchi organik birikmalar (UOB), mikrochang va kimyoviy qoldiqlar hosil bo‘ladi.

Charm ishlab chiqarish jarayonlarining nazariy asoslari.

1-jadval

№	Bo‘lim nomi	Asosiy mazmuni (ilmiy tavsif)
1	Charm ishlab chiqarish jarayonlarining nazariy asoslari	Poyabzal ustki va astarlik charm ishlab chiqarish jarayonining bosqichlari: dastlabki ishlov, pishitish, nam ishlov, quritish, quruq ishlov hamda pardozlash. Har bir bosqichda suyuq, qattiq yoki kimyoviy chiqindilar hosil bo‘lishi tushuntiriladi.
2	Chiqindi turlari va ularning ilmiy tasnifi	Charm sanoatida chiqindilar mexanik, kimyoviy, suyuq va gazsimon turlarga ajratiladi. Chiqindilar tarkibi, xavflilik

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

№	Bo‘lim nomi	Asosiy mazmuni (ilmiy tavsif)
		darajasi hamda ularning shakllanishiga sabab bo‘luvchi texnologik omillar tahlil qilinadi.
2.1	Mexanik chiqindilar	Kesish, qirqish, frizonlash va pardozlash jarayonlarida hosil bo‘ladi. Kollagen tolalariga boy bo‘lib, texnik jelatin, elim va kollagen kukunlar ishlab chiqarishda qayta ishlanishi mumkin.
2.2	Kimyoviy chiqindilar	Xromli ishlov suvlarining cho‘kmalari, bo‘yoq qoldiqlari, yog‘lovchi emulsiyalar, sulfid-ohak eritmalari. Ekologik xavf yuqori bo‘lib, neytrallash va filtratsiya jarayonlari talab etiladi.
2.3	Suyuqlik chiqindilari	Yuvish suvlarining iflos qismi, bo‘yoq va yog‘lash eritmalari, sho‘rlangan suvlar, ohaklash eritmalari. BPK/XPK ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lib, biologik parchalanishi qiyin.
2.4	Gazsimon chiqindilar	Pardozlashda ishlatiladigan organik moddalar natijasida hosil bo‘ladi: UOB, erituvchi gazlar, chang. Ishlab chiqarish xodimlari sog‘lig‘iga ta’siri yuqori, ventilyatsiya talab etiladi.

1-rasm Poyabzal korxonalaridan chiqayotgan chiqindilar maydoni

Poyabzal ishlab chiqarish korxonalarida ishlab chiqarish jarayonining turli bosqichlarida turli xil chiqindilar hosil bo‘ladi. Ushbu chiqindilar tarkibiga charm va sun’iy charm bo‘laklari, mato va astar qoldiqlari, rezina va polimer parchalar, shuningdek, yelim, bo‘yoq va boshqa kimyoviy materiallarning ortiqcha qismi kiradi. Chiqindilar miqdori ishlab chiqarilayotgan mahsulot turi, xomashyo sifati va texnologik uskunalarning samaradorligiga qarab farqlanadi. Odatda poyabzal ishlab chiqarishida xomashyoning 10–25 foizigacha chiqindi hosil bo‘ladi. Charmni kesish jarayonida qolipga mos kelmagan ortiqcha bo‘laklar eng katta ulushni tashkil etadi. Rezina va polimer asosli tagliklar ishlab chiqarishida esa 5–15 foiz atrofida texnologik chiqindilar paydo bo‘ladi. Bularning barchasi maxsus yig‘ish maydonlarida to‘planadi va vaqtinchalik saqlanadi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

2-rasm Bichuv tsexida hosil bo‘ladigan chiqindilar.

Poyabzal ishlab chiqarish jarayonining bir qismi bo‘lgan bichuv tsexida charm, sun’iy charm, mato, astar va boshqa yumshoq materiallar kesiladi va tikiladi. Ushbu texnologik bosqichlarda bir qator turdagi chiqindilar hosil bo‘ladi. Eng asosiy chiqindi turi — **kesish jarayonida ortib qoladigan charm va sun’iy charm bo‘laklari** bo‘lib, ular qolip shakliga mos kesishda vujudga keladi. Charmning zichligi yuqori bo‘lgani sababli chiqindi bo‘laklar tezda to‘planib, ma’lum maydonni egallaydi.

Bundan tashqari, bichuv jarayonida **ip qoldiqlari**, tikuv mashinasidan tushadigan mayda tolalar, astar matosining chetlari ham chiqindi sifatida yig‘iladi. Ayrim hollarda noto‘g‘ri tikilgan yoki shakli buzilgan detallar texnik nosoz mahsulot sifatida chiqindi kategoriyasiga kiritiladi. Poyabzalning tomoni, ustki qismi yoki astarining buzilgan detallarini qayta ishlatishning imkoni bo‘lmaganda ular alohida ajratilib yig‘iladi.

Ishlab chiqarish jarayonida yana **qadoqlash chiqindilari** — polietilen plyonkalar, qog‘oz va karton bo‘laklari, etiketkalar va texnik tozalashdan chiqqan aralash chiqindilar ham hosil bo‘ladi. Bularning barchasi belgilangan joylarda vaqtinchalik saqlanadi va keyinchalik qayta ishlash yoki utilizatsiya qilish uchun chiqindilar omboriga yuboriladi. Chiqindilar miqdorini kamaytirish maqsadida bichuv tsexlarida aniq kesish dastgohlaridan, kompyuterlashtirilgan qoliplardan va sifat nazoratining qat’iy usullaridan foydalaniladi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

3-rasm Charm va materiallardan tayyorlangan buyum namunasi.

Xulosa. Poyabzal ishlab chiqarishning bichuv bosqichida hosil bo‘ladigan chiqindilar korxona faoliyatining muhim ekologik va iqtisodiy ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Charm, sun’iy charm, mato, astar va ip bo‘laklari shaklida to‘planadigan texnologik chiqindilar ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligi va xomashyo sarfi bilan bevosita bog‘liqdir. Chiqindilarni to‘g‘ri saralash, saqlash va qayta ishlash esa korxonaning resurslardan oqilona foydalanishiga, xarajatlarni kamaytirishiga hamda ekologik xavfsizligini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu boisdan, bichuv tsexida modernizatsiyalashgan texnologiyalarni joriy etish, kesish aniqligini oshirish, sifat nazoratini kuchaytirish va chiqindilarni qayta ishlash jarayonini yo‘lga qo‘yish korxona faoliyatining umumiy samaradorligini oshiradi. Natijada nafaqat chiqindilar miqdori kamayadi, balki ishlab chiqarish jarayonining ekologik barqarorligi va iqtisodiy tejamkorligi ta’minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1]Abdullaev, M. (2018). Poyabzal sanoatida ishlab chiqarish texnologiyalari. Toshkent: O‘zbekiston sanoat nashriyoti.

[2]Karimov, S. & Rahimova, L. (2020). Chiqindilarni boshqarish va ekologik xavfsizlik. Toshkent: Fan va texnologiya.

[3]Mirzaev, A. (2019). Charm va mato ishlab chiqarishda chiqindilarni kamaytirish texnologiyalari. Toshkent: Textil nashriyoti.

[4]ISO 14001:2015. Environmental Management Systems – Requirements with Guidance for Use. Geneva: International Organization for Standardization.

[5] Mustafayeva, N. (2021). Poyabzal ishlab chiqarish korxonalarida chiqindilarni qayta ishlash usullari. Toshkent: O‘zbekiston sanoat akademiyasi nashriyoti.

[6]. Mirboboeva G., Isroilova N., Rakhmonova M. A COMPARATIVE ANALYSIS OF FLAX FIBRE FOR INDUSTRIAL APPLICATIONS //Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods. – 2024. – Т. 2. – №. 10. – С. 11-16.

[7]. Tursumatova S., Tursunov D., Isroilova N. Research on the Production of Special Clothing for Car Repair Workers, Taking into Account Human Ergonomic Characteristics //Eurasian Research Bulletin. – 2023. – Т. 17. – С. 204-209.

[8]. Isroilova N. RESEARCH ON THE PRODUCTION OF MEDICAL SUITS BASED ON FLAX FIBER FABRICS //Journal of science-innovative research in Uzbekistan. – 2025. – Т. 3. – №. 6. – С. 405-409.

[9]. Isroilova N. ANALYTICAL STUDY AND FORMATION OF THE ASSORTMENT OF WOMEN'S LIGHTWEIGHT CLOTHING //Journal of science-innovative research in Uzbekistan. – 2025. – Т. 3. – №. 6. – С. 445-451.

[10]. Nozimjonovna, O. I. (2022). CONSTRUCTIVE ANALYSIS OF MODERN CIRCULAR NEEDLE KNITTING MACHINES. American Journal Of Applied Science And Technology, 2(06), 75-79.